

САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ МОТИВАЦІЇ

У даній статті викладено результати емпіричного дослідження самоставлення особистості з різним рівнем мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдач.

Ключові слова: самосвідомість, самоставлення, мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдач.

Метою даної статті є викладення теоретико-емпіричних результатів дослідження самоставлення особистості із різним рівнем мотивації досягнення та мотивації уникнення невдач.

Феномен ставлення людини до себе активно вивчається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Так, у вітчизняній психології фундаментальні дослідження феномена ставлення людини до себе викладені у працях О.М.Леонтєва, С.Л.Рубінштейна, О.Г. Спіркіна, К.В.Шорохової, І.С.Кона, І.І. Чеснокової, В.В. Століна, С.Р. Панталеєва та ін. В зарубіжній психології даний феномен розглядався А. Адлером, А. Бандурою, Р. Бернсом, І. Бранденом, У. Джемсом, Ф. Зімбардо, К. Левінім, К. Роджерсом, З. Фрейдом, К. Хорні.

Виходячи із різних позицій учених, ефективність вивчення проблеми самоставлення особистості залежить від результатів досліджень загальнотеоретичних і методологічних проблем психології (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, Г.С. Костюк та ін.) серед яких особлива увага звертається на проблему самосвідомості і пізнання людьми один одного, проблему мотивації та саморегуляції поведінки особистості (Г.М. Андреева, О.О. Бодальов, І.Д. Бех, Л.І. Божович, М.Й.Боришевський, І.В. Дубровіна, О.В. Киричук, Т.М.Титаренко, С.П.Тищенко, П.Р. Чамата, В.О.Ядов та ін.). За результатами досліджень М.І. Сарджвеладзе, особистість – це системне утворення, яке має не тільки певний статус у системі соціальних стосунків та певне ставлення до соціального оточення, але і те, яке особливим чином ставиться до самої себе і характеризується особливим утворенням – підструктурою самоставлення [2]. С.Р. Панталеєв вважає, що виокремлення самоставлення як самостійного об'єкту психологічного вивчення досить часто здійснюється шляхом розподілу в єдиному процесі самосвідомості двох аспектів: процесу отримання знань про себе (і самих цих знань) і процесу самоставлення (разом з більш-менш стійким самоставленням як деякою стабільною характеристикою суб'єкта). Такий розподіл є, певним чином, науковою абстракцією, оскільки розподілити знання про себе і ставлення до себе в межах психологічної реальності (а не лише концептуально) досить важко. Ця трудність виникає завдяки тому, що всілякі можливості людини охарактеризувати себе містять деякий оціночний елемент, який визначений загальноприйнятими нормами, критеріями і цілями, уявленнями про рівні досягнення, правила поведінки і т.п. [2].

Вищевикладене дозволяє зазначити, що психологічна природа феномену самоставлення достатньо складна і різноманітна. Так, одні дослідники (В.М. Мясичев, В.А. Ядов) пов'язують її із активністю, інші (Л.І. Божович, Ю.А. Приходько, Г.І. Шукіна, Н.А. Морозова, В.С.Мухіна) – із емоційними проявами, із формою психічної діяльності, яка найяскравіше представлена мотиваційно-емоційною сферою особистості (К.А. Абульханова-Славська, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн). Зазвичай, феномен ставлення розглядають як мотиваційно-емоційну спрямованість активності особистості (В.К.Вілюнас, С.П.Крягжде, В.М. Мясичев, Є.У.Ширяєв, В.А.Ядов, С.Г.Якобсон). Достатньо глибокий і багатосторонній аналіз проблеми ставлення особистості здійснено у працях В.М.Мясичева, який розглядає дане поняття як базову категорію психології і як вихідну одиницю психологічного аналізу самосвідомості, а також у дослідженнях М.І. Сарджвеладзе, який підкреслює, що «Я» існує саме тому, що воно є одночасно і суб'єктом, і об'єктом ставлення, а самість – це засіб ставлення до себе, тобто самоставлення конститує самість [2]. Отже, самоставлення є невід'ємною частиною свідомості. Виокремлюючи своє «Я», ми можемо споглядати себе як дещо самостійне по відношенню до самого себе, виділити себе як суб'єкта своїх дій. Саме в цьому відображається міра усвідомленості себе і рівень зрілості в цілому. У багаточисленних психологічних роботах, присвячених вивченню самосвідомості, використовується поняття Я-концепції, яке тісно пов'язане з категорією самоставлення. Цим терміном прийнято позначати сукупність усіх уявлень індивіда про себе. При цьому описову складову Я-концепції називають образом «Я»; складову, пов'язану з загальним ставленням до себе або окремих своїх якостей – самооцінкою; сукупність власних самооцінок – як прийняття себе; поведінкові реакції, викликані образом «Я» та само ставленням, утворюють поведінкову складову Я-концепції. Таким чином, самосвідомість є досить стійким утворенням, яке в більшій або меншій мірі усвідомлюється і переживається як неповторна система уявлень індивіда про себе, що є засадою своїх стосунків з іншими людьми та відношення до себе [3].

Відсутність чіткої термінології з визначення самоставлення у сучасній психології призвело до того, що більшість авторів використовують як синоніми даного поняття «самоповагу», «самоприйняття», « власне самоставлення», «почуття власної гідності», «самозадоволення» тощо. Аналіз зарубіжних психологічних досліджень дає можливість зафіксувати розмаїття підходів до визначення даного поняття. Починаючи з робіт У.Джемса, самоставлення розглядається як компонент самосвідомості особистості, який виконує функцію прийняття особистістю самої себе і досліджується в тісному зв'язку з іншими складовими Я-

концепції, перш за все Образом і Картиною світу [1]. Прийняття себе, позитивне ставлення до себе забезпечує гармонійне існування та високий рівень самоідентифікації особистості, підкреслює активну роль суб'єкта у формуванні позитивної Я-концепції.

Започаткувавши у вітчизняній психології самоставлення як наукове поняття, М.І.Сарджвеладзе стверджує, що цей феномен є включеним у якості визначеної підструктурної одиниці в загальну систему відношень людини, а виходячи із змістовної та функціональної точок зору, самоставлення досить тісно пов'язане з особливостями ставлення суб'єкта до зовнішньо-предметного та соціального світу [2].

Зв'язок процесів самоставлення, самопізнання та мотиваційної сфери особистості притягував увагу багатьох дослідників (Б.С. Братусь, О.В. Ніколаєва, С.Р. Пантилєєв, Є.Т.Соколова, В.В. Столін, Є.Б. Фанталова та ін.). Але вивчались, в першу чергу, фактори, які призводять до порушень формування позитивного самоставлення: ступінь задоволення провідних потреб і мотивів, конфлікти мотиваційних орієнтацій, нестійкість ієрархії мотивів і т.ін. Автори особливо підкреслюють значущість зрілої, усвідомленої мотивації для формування і підтримання позитивного самоставлення особистості. На наш погляд, самоставлення досить тісно пов'язане з образом життя особистості. Ми припустили, що своєрідність мотиваційної сфери людини (рівень мотивів досягнення, мотивів невдач, їх стійкі утворення, які виявляються в мотиваційних стратегіях особистості) впливатиме на становлення самоставлення, як основного структурного компоненту самосвідомості особистості.

В дослідженні приймали участь 50 осіб – слухачів відділення «Психологія» факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами Південноукраїнського національного університету ім. К.Д.Ушинського. Для проведення діагностичної частини дослідження було використано наступний методичний інструментарій: «Методика вимірювання мотивації досягнення» (А.Мехрабіана); «Шкала самооцінки ситуативної та особистісної тривожності» у адаптації Ю.Л.Ханіна (Ч.Д.Спілбергера); «Опитувальник самоставлення» (В.В.Століна, С.Р.Пантилєєва); «Фрайбургський особистісний опитувальник», модифікована форма В (автори Й.Фаренберг, Х.Зарга). Математико-статистична обробка отриманих даних здійснювалася методами кількісного (рангова кореляція за Спірменом в програмі SPSS, версія 13.0) та якісного аналізу.

Насамперед зазначимо, що дослідження психологічних особливостей самоставлення особистості та гіпотетично пов'язаних з ними показників мотивації досягнення успіху включало такі параметри:

- показники самоставлення особистості (глобальне самоставлення, самоповага, аутосимпатія; очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, самоінтерес, саморозуміння);

- показники властивостей особистості (особистісна тривожність, невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, товарицькість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відвертість, екстраверсія-інтроверсія, маскуліність-фемінінність).

Метою кореляційного аналізу емпіричних даних було з'ясування того, як співвідносяться показники самоставлення особистості з показником мотивації досягнення. Значення шкали мотивації досягнення утворюють континуум, позитивний полюс якого співвідноситься з мотивацією досягнення успіху, а негативний – з мотивацією уникнення невдач.

Табл. 1

Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками самоставлення особистості та мотивації досягнення, N=50

Параметри самоставлення особистості	Мотивація досягнення
Самоповага	370*
Самоінтерес – інтегральний показник	<u>300</u>
Самовпевненість	470**
Самокерівництво	<u>350</u>
Самоінтерес – диференційний показник	<u>320</u>

Примітки: 1) нулі та коми опущені, 2) * – значимість кореляції на рівні 0,05;

** – значимість кореляції на рівні 0,01; підкреслення – тенденції до зв'язку.

У таблиці 1 представлені значимі кореляційні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоставлення особистості, отримані за допомогою методик: «Методика вимірювання мотивації досягнення» А.Мехрабіана та «Опитувальник самоставлення» В.В. Століна та С.Р. Пантилєєва.

Отже, були встановлені такі зв'язки показника мотивації досягнення:

- додатній зв'язок з показником самовпевненості ($p \leq 0,01$) та показником самоповаги ($p \leq 0,05$);

- тенденції додатних зв'язків з показниками самокерівництва та самоінтересу.

Ці факти свідчать про те, що високий рівень мотивації досягнення супроводжується вірою в свої сили та здібності, високим рівнем самостійності, зацікавленістю в своїх почуттях та думках, високою оцінкою своїх можливостей контролювати власне життя, самопослідовністю та самоповагою. І навпаки, можна припустити,

що високий рівень мотивації уникнення невдач буде супроводжуватися зниженим рівнем самоповаги, самокерівництва, самоінтересу та самовпевненості, невпевненістю свого інтересу для інших людей. Це припущення спонукало нас до наступного кроку – розкриття особливостей самоствавлення осіб, які характеризуються різним рівнем мотивації досягнення.

Після первинної обробки отриманих даних за методикою «Мотивація досягнення» А.Мехрабіана досліджувані особи групувалися у відповідності до рівня показника мотивації досягнення, в результаті чого з усієї вибірки визначилися наступні групи:

- група осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху (9 осіб) – значення показника мотивації досягнення яких знаходяться у просторі четвертого квартиля розподілу (показник мотивації досягнення дорівнює 145-174 бали);

- група осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі (8 осіб) – значення показника мотивації досягнення знаходяться у просторі першого квартиля розподілу (показник мотивації досягнення дорівнює 86-121 бали).

Діагностування самоствавлення першої групи досліджуваних, тобто представників вибірки з високим рівнем мотивації досягнення успіху, дозволило отримати наступні результати. У даних осіб високого рівня вираженості набувають такі показники самоствавлення: глобальне самоствавлення (91), самоповага (92), самоінтерес (82), самовпевненість(81), диференційний показник самоінтересу(79), самокерівництво (79), само розуміння (76). Значення показників аутосимпатії та очікуваного ставлення до інших є нижчими, порівняно з вищезазначеними показниками, проте знаходяться вони у просторі помірної вираженості. Окремо слід виділити показник самозвинувачення, який набуває значення 46, що свідчить про його невираженість у представників даної групи.

Стосовно групи досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдач, слід визначити, що показники самоствавлення в даній групі є також досить високими, проте значно нижчими, ніж у осіб попередньої групи. Так, високим рівнем вираженості характеризуються : глобальне самоствавлення (75), самоприйняття (90) та саморозуміння (77). Помірну вираженість мають такі компоненти самоствавлення: очікуване ставлення інших (69), ауто симпатія (68), само інтерес (67), самозвинувачення (62), самокерівництво (59),самоповага (55). Не вираженим є показник самовпевненості (46). В таблиці 2 представлені результати ранжування показників самоствавлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та мотивації уникнення невдач.

Табл. 2

Ранжування показників самоствавлення осіб з мотивацією досягнення успіху та мотивацією уникнення невдачі

Ранг	Показники самоствавлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху	Показники самоствавлення осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдач
1	Самоповага	Самоприйняття
2	Глобальне самоствавлення	Саморозуміння
3	Самоінтерес	Глобальне самоствавлення
4	Самоприйняття	Очікуване ставлення інших
5	Самовпевненість	Аутосимпатія
6	Самоінтерес – диференціальний показник	Очікування позитивного ставлення від інших
7	Самокерівництво	Самоінтерес
8	Саморозуміння	Самоінтерес – диференціальний показник
9	Аутосимпатія	Самозвинувачення
10	Очікування позитивного ставлення від інших	Самокерівництво
11	Очікуване ставлення інших	Самоповага
12	Самозвинувачення	Самовпевненість

Порівняння місць, отриманих при ранжуванні, психологічних особливостей самоствавлення представників вибірки показує, що в структурі самоствавлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху найбільш виражені такі компоненти, як: самоповага, глобальне самоствавлення та самоінтерес. Найменш вираженими компонентами самоствавлення в даній групі є очікування позитивного ставлення від інших та самозвинувачення.

В групі досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдачі самоствавлення має дещо іншу структуру. Найбільшої вираженості в даному випадку набувають показники самоприйняття, саморозуміння та глобального самоствавлення, а найменшої – самокерівництво, самоповага та самовпевненість.

Результати ранжування, представлені в табл. 2, свідчать про те, що такі компоненти, як самоповага, самоінтерес, самокерівництво та самовпевненість більш виражені у осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху. Навпаки, показники самоприйняття, саморозуміння та самозвинувачення набувають більшої вираженості у осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі.

На рисунку 1 представлені профілі досліджуваних з високим рівнем мотивації досягнення успіху та високим рівнем мотивації уникнення невдач. На осі X розташовані показники самоствавлення, а на осі Y - значення показників самоствавлення, виражені в накопичених частотах. Згідно вимогам до методики, середня лінія ряду проходить через позначку 50.

В цілому можна відмітити, що значення показників самоствавлення обох груп знаходяться в діапазоні 46-92%.

Загалом, профілі не можна назвати однорідними. У групі досліджуваних з високим рівнем мотивації досягнення успіху пікових значень набувають показники глобального самоствавлення та самоповаги. Найнижчого значення в даній групі набуває показник самозвинувачення.

Профіль самоствавлення групи досліджуваних з високим рівнем мотивації уникнення невдачі є більш однорідним. Пікові значення співвідносяться з показником самоприйняття, а найнижчі значення відповідають показнику самовпевненості.

Таким чином, візуальне порівняння профілів осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та високим рівнем мотивації уникнення невдач показує найбільші розбіжності в таких показниках, як: самоповага, самовпевненість. Візуально відмічаються дуже близькі значення двох груп за такими показниками самоствавлення: саморозуміння, самоприйняття, аутосимпатія.

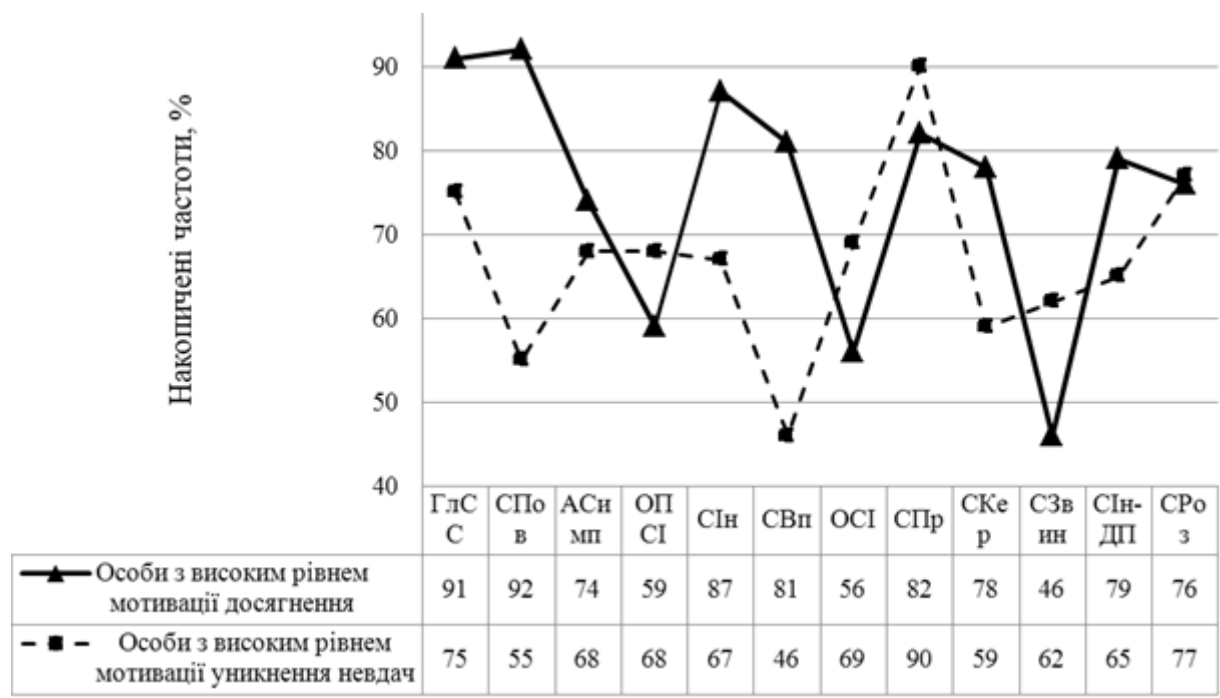

Рис. 1. Профілі самоствавлення осіб з високим рівнем мотивації досягнення успіху та осіб з високим рівнем мотивації уникнення невдачі.

Примітка. Показники самоствавлення: ГлСС – глобальне самоствавлення, СПов - самоповага, АСмп – аутосимпатія, ОПСІ – очікування позитивного ставлення від інших, СІн – самоінтерес, СВп – самовпевненість, ОСІ – очікування ставлення інших, СПр – само прийняття, СКер – самокерівництво, СЗвин – самозвинувачення, СІн-ДП – самоінтерес (диференціальний показник), СРоз – саморозуміння.

Отже, кореляційний аналіз емпіричних даних виявив значущі додатні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоствавлення, а саме: самовпевненістю, самоповагою, самоінтересом, самокерівництвом. Порівняння профілів самоствавлення осіб, що розрізняються рівнем мотивації досягнення, дозволило визначити наступні особливості респондентів. По-перше, представники вибірки з високим рівнем мотивації досягнення успіху характеризуються стійкою вірою в свої сили, високою

оцінкою своїх можливостей, високим рівнем розуміння себе. Цим людям притаманна зацікавленість у власних почуттях та думках, впевненість, що вони можуть бути цікавими для інших людей. Представники вибірки з низьким рівнем мотивації уникнення невдач характеризуються помірним рівнем готовності до самозвинувачення, дратівливості, спрямованої на самого себе; у цих людей знижена віра в свої сили, здібності та особистісні можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Столяренко Л.Д., Самыгин С.И.* Психология личности / Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 2009. – 575 с.
2. Психология самосознания. Хрестоматия./ Сост. Д.Я. Райгородский. – Самара: Изд. Дом «Бахрах-М», 2000. – 672 с.
3. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1990. – 494 с.

Подано до редакції 07.09.12
